

Så länge det finns hopp, finns det liv

VÅR KULTUR ÄR MER PRÄGLAD av kristen tro än vad som vanligen är känt och erkänt. Om det påståendet är riktigt, betyder det att ett avståndstagande från kristen tro kan få långt mycket djupare och allvarigare konsekvenser än vad vi vanligen tänker. Mäktiga destruktiva krafter som modlöshet, identitetsförlust och människoförakt släpps lösa när det kristna hoppet om evigheten går förlorat. Själva livet riskerar att krympa med hoppets död, skriver här Berth Löndahl.

HOPPET I DEN KRISTNA TRON

I den kristna tron är hoppet centralt. Öväntat nog använde Jesus själv aldrig ordet hopp, däremot personifierade han det. I Honom fann många hopp och än mer, de fann hoppet infriat. Den blinde som ropade till Jesus om förbarmande, synagogföreståndaren som skyndade till Jesus för att be för sin dotter, lärjungarna som väckte Jesus när undergången närmade sig på Gennesaret, de fyra som bar sin förklamade vän till Jesus, skarorna som sjöng "Välsignad vare Han som kommer i Herrens namn" och många andra fick alla se sitt hopp fullbordat. Den gamle Symeons lovsång är laddad med hopp: "Herre, nu låter du din tjänare gå hem, i frid som du har lovat. Ty mina ögon har skådat frälsningen ..." Andra, som knappt anade vad deras innersta längtan var, mötte oväntat det tysta hoppets svar. Så var det för kvinnan vid Sykars brunn och så var det för Sackaios.

Ändå förekommer det grekiska ordet för hopp/hoppas (ἐλπίς/ἐλπιζο, *elpis/elpizo*) endast två gånger i evangelierna, varav det ena är ett citat från Jesaja (Matt. 12:21) och det andra

hänvisar till Mose (Joh. 5:45). Jesus själv, hoppets fullbordan, är mitt ibland människorna, därför behövs inte ordet, medan det däremot är desto vanligare i breven. Hoppet till Jesus Kristus gör nuets lidande uthärdligt, hoppet om härligheten ger mening åt vandringen, hoppet om rättfärdigheten i Kristus driver bort modlösheten. Hoppet pekar utöver detta livet mot evigheten och in i himmelen, samtidigt som det ger glädje och uthållighet i nuets väntan.

Detta är också fokus för min artikel: evighetshoppets betydelse för detta livet – för individen såväl som för samhället.

Hoppet är avgörande för livsviljan, ändå reflekterar vi sällan över hur det påverkar oss i vardagen. Den cancersjuke kan kämpa sig genom sjukdomen i kraft av sitt trotsiga hopp, den som tagits som gisslan förmår härda ut tack vare hoppet om räddning, fången orkar med de dagliga rutinerna i hopp om att bli fri, den socialt utstötta orkar med i hopp om nya vänner och den som blivit oskyldigt dömd hoppas på upprättelse. Men när hoppet dör förtvinar de. Ingen orkar kämpa om alla utsikter till räddning är uteslutna.

DET FÖRLORADE HOPPET

Om hoppet är viktigt för livsviljan, finns det anledning att även fundera över vad som händer i vårt västerländska samhälle, där hoppet tycks ha förtvinat. Inte så att vi inte saknar

hopp om att lösa klimatfrågan, överbefolkningen, terroristhoten eller den framtida resursbristen utan så, att vi har förlorat hoppet om evigheten.

Den marxistiska utopin om det klasslösa samhället var ett stort hopp, som visade sig vara en återvändsgränd. För att uppnå utopin klättrade varje ny generation på liken av den föregående, kampen för det klasslösa samhället kostade miljoner och åter miljoner livet. Ändå kollapsade de kommunistiska samhällena. En bidragande orsak var, menar jag, avsaknaden av hopp för individen – att den enskildes liv är större än detta livet, och att prövningarna för att nå målet ingenting betyder jämfört med vad evigheten har i sitt sköte.

Hoppet om ett evigt liv går utöver uppståndelsen och livet bortom döden. Det är också en reflex in i nuet som framhäver människans dignitet likaväl som det väcker hopp om försoning. Någonstans någon gång skall jag bli hel, en dag skall alla de skärvor som mitt liv är samlas till ett helt, bortom döden skall det sanna jag som jag ständigt söker och tillvarons innersta mening avslöjas för mig. Vad jag här formulerar allmänt blir i kristen tro mycket specifikt. Utan ett hopp, som är så stort att det trotsar döden, förlorar människan både modet och motivationen.

I den kristna tron är hoppet handfast, dess ankare har grävt sig ned i världshistoriens mest avgörande vändpunkt: Jesu Kristi uppståndelse. Jesu uppståndelse är historiens nav kring vilket vi alla rör oss. Att Jesus är uppståndelsen och livet förvandlar varje enskild människa till blickpunkt för Guds kärlek. Hon, som annars inte ens skulle vara en krumelur i historiens marginaler, visar sig i kraft av inkarnationen, försoningen och uppståndelsen vara målet för Guds kärlek. Jesu uppståndelse gör den minsta människan och den mest illa medfarna stor, ty det är för henne som Jesus har dött och uppstått.

"LIV OCH KOLIFEJS VÄRRE"

Efter den här ingressen vill jag lyfta fram mönster, som enligt min mening visar på att det djupaste hoppet förlorats. Kanske kan någon uppfatta det som onödiga omvägar, men ibland behöver man se andra trakter för att bättre förstå sin egen miljö.

Vimmerby

Var skall man då som svensk börja om inte i Vimmerby. Astrid Lindgren berättar, att där hände det stora saker, när självaste Emil var på besök. Det var en alldeles särskild dag, dagen för både marknaden och den stora kometen, dagen av skoj och skräck. Med psykologisk klarsyn noterar Astrid: "När folk är rädda och glada på samma gång för de mer oväsen än vanligt, därför var det liv och kolifejs värre ute på gatorna ..." Astrids iakttagelse är en utmärkt analys av människan. Rädd och glad på samma gång kräver hon mer oväsen, mer liv och kolifejs, mer njutning och underhållning, fler trivialiteter för att skingra oron. Vad som skedde på Vimmerby marknad sker idag globalt. Ovissheten om morgondagen förstärkt av olika apokalyptiska förutsägelser som klimat-hot, överbefolkning, mat- och resursbrist måste hanteras. Saknar människan hopp försöker hon suga mörken ur de döda benen redan nu.

Las Vegas

I Las Vegas, är det ständigt just liv och kolifejs värre. Men Las Vegas är något mer, någonting utöver sig självt. Las Vegas är ett koncentrat av mänsklighetens strävan efter lycka, njutning och underhållning. Att vandra i trängseln längs The Strip, avenyn som är kantad av hotell och casinon, eller kryssa mellan spelborden och de enarmade banditerna på något av de gigantiska hotellen blir övertydligt. Aldrig någonsin har jag sett så många vara så uttråkade av att ha

*Aldrig
någonsin
har jag sett
så många
vara så ut-
tråkade av
att ha så
roligt.*

*Den rike
ynglingens
fråga har
tystnat.*

så roligt. The Strip är underhållningens återvändsgränd och hopplöshetens manifestation. Extra allt. Och det visar sig vara tomt. Den amerikanske mediaforskaren Neil Postman har med rätta hävdad att vi lever i en kultur som håller på att skratta ihjäl sig. Det gäller att göra vår stund på jorden till en oförglömlig fest, lyckan måste ägas nu, eftersom ingen salighet väntar på andra sidan tröskeln.

Paris

Min tredje hållplats är Paris, där den franske sociologen Pierre Bourdieu höll en serie föreläsningar *Om televisionen*. Om tevens förmåga att förföra och duperas i dokusåpor likaväl som i nyhetsprogram, som alltmer hämtar sin regi från filmvärlden säger han: "Om man använder så dyrbara minuter till att prata om struntsaker, så är det för att dessa struntsaker är mycket viktiga, eftersom de tränger undan viktigare saker ..." Teven formar vår världsbild, dess kameranlinser blir våra ögon med vilka vi tolkar tillvaron, tonvikten läggs på strunt och trivialiteter, det seriösa kan enkelt väljas bort.

Om jag minns rätt svarar inte Bourdieu själv på frågan om vad som trängs undan. Det för mig självklara svaret är, att det är sanningen som döljs – sanningen om vad det är att vara människa, om förgängligheten, meningen, kallelsen, skulden, uppdraget att vara Guds avbild och sanningen om Honom som är själva Sanningen.

Ryssland

Ryssland och Tolstojs stora roman *Anna Karenina* är mitt fjärde exempel. Oftast är det kärlekshistorien mellan Anna och furst Vronskij, som fångar intresset men romanens bärande idé är grubblaren furst Levins sökande efter mening. Anna och Vronskij vill suga musten ur livet men förlorar både sig själva, meningen och varandra. Besvikelsen blir outhärdlig, eros övervinner varken meningslösheten, för-

gängelsen eller döden, utan furst Vronskij ser en dag på Anna så som man ser på en vissnad blomma, vilken man en gång plockat för dess skönhets skull. Utan hopp, utan framtid tar Anna konsekvensen genom att kasta sig framför ett tåg. Båda hade de levt med mottot *carpe diem* – grip dagen, fånga ögonblicket – som begärets och impulsernas fångar. Furst Levin för däremot ett mer stillsamt liv, kämpande med meningsfrågan. Först i romanens slut skymtar han den. Anna Karenina är slående modern, rentav postmodern. Hon drivs av längtan att gripa dagen, fånga lyckan, låta passionen leva, göra sig till en Eros fånge för att citera nobelpristagaren Coetzee i romanen *Onåd*.

En gång frågade den rike ynglingen Jesus: "Vad skall jag göra för att vinna evigt liv?" Idag har frågan blivit inomvärdslig: "Vad skall jag göra för att fördriva förgängligheten, förruttnelsen, dödligheten och för att förlänga mitt liv ännu någon aln? Den rike ynglingens fråga har tystnat och förvandlats, därför att vi inte längre vågar ställa frågan så, som han formulerade den. Om all förväntan om ett Sedan saknas, blir den inte bara meningslös utan oroande och blottställande.

FÖRKUNNELSENS BANALISERING

I kontrast till denna hopplöshet och cynism förvaltar Kristi kyrka frukten från Livets träd. I Ordet och sakramenten möter Kristus oss, Han som är uppståndelsen och Livet. Inte ens kyrkans företrädare tycks längre förkunna detta. Blinda för det klassiska dogmats svar på människans existentiella frågor försöker i stället kyrkan ängsligt bekräfta just de flyktvägar, som både döljer frågan, "vad skall jag göra för att vinna evigt liv?", och driver människan bort från svaret: Jesus Kristus är Livet. Banaliseringen av så mycket förkunnelse i kyrkorna får samma funktion som tevens strunt – att tränga undan det som är viktigare och verkligare men som kan rubba samtidens cirklar och

livslögner. I Lennart Göths intervju med Ylva Eggehorn är hon roande träffsäker om dimridåerna: "Jag kan känna att alla de här postmodernisterna, att de har ett anorektiskt sken omkring sig, ett drag av gnosticism, som om kroppen och verkligheten och människorna inte är verkliga eller i alla fall inte viktiga. Allt som gäller är något slags språkspel som är luftigare... än luft. Det finns ett människoförakt där, och det retar upp mig" (ur intervjuboken *De tre tornrummen*). Verkligheten är verklig, Sanningen är sann, Ordet har handtag, Gud är Gud och Jesus är Herre och i detta ligger vårt hopp. Banaliseringen och trivialiseringen är som plastikoperationerna till för att dölja realismen i våra liv: förgängligheten, ansvaret och skulden, den brutna relationen till Gud ... Och döljs detta, döljs också svaren, ty vem söker svar på frågor som vi inte får ställa?

Gåvan som Kyrkan förvaltar är ofattbar stor. Kristi Ord är Livets Ord så som Petrus ivrigt bekände: "Du har det eviga livets ord" (Joh. 6:68). Dopet är ett dop in i Kristi död och uppståndelse (Rom. 6:3 ff). Nattvarden är måltiden där vi tar emot Jesus Kristus som det eviga Livets bröd (Joh. 6:48 ff). När världen har förlorat hoppet så är det kyrkans kallelse att vittna om detta mysterium och bekänna denna tro.

HOPP INFÖR DÖDEN?

I stort sett alla religioner har förväntningar inför döden. Visserligen ser de olika ut, allt från asatrons gamla Valhall till buddhismens nirvana eller muslimernas paradiset. Detta grundläggande hopp har fått många olika språkliga uttryck. Enbart i svenskan lär det finnas cirka fyrtio omskrivningar för döden, nästan samtliga nyfiket framåtblickande. Att sätta tofflorna är att komma hem med dyga skor efter att ha trälats i livets leråker. Att kila runt hörnet väcker undran om vad som väntar där. Att somna in vittnar om att man skall vakna upp. Att gå bort säger att man har ett mål. Att få

flytta hem, få hembud, gå in genom pärleporten tillhör den kristna trons språk.

Marxismen hävdade att uppståndelsetron och hoppet om himlen vände människors blick från samhällsansvaret. Religionens evighetshopp sågs som ett förföriskt opium för folket, vilket kvävde all strävan efter bättre villkor. Uppståndelsehoppet gjorde människorna blinda för ansvaret i nuet. Idag anar vi att förhållandet är det motsatta. När människan inte längre är ansvarig inför Någon och inte längre i nuet förbereder sig för evigheten, när hon inte längre har någon förväntan inför döden, försöker hon att i nuet maximera sin lycka och njutning.

JESUS OCH HOPPET

Jesus förbinder tydligt evighetshoppet med ansvaret i nuet. Enligt evangelisten Lukas får han vid två tillfällen frågan om vad vi skall göra för att vinna evigt liv. Först är det en laglärd som undrar: "Mästare, vad skall jag göra för att vinna evigt liv?" Jesus svarar med en fråga, "vad står det i lagen?", för att sedan berätta liknelsen om den barmhärtige samariern (Luk. 10:25 ff). Några kapitel senare är det en rik ung man som undrar: "Gode mästare, vad skall jag göra för att vinna evigt liv?" Än en gång hänvisar Jesus till lagen, "du kan budorden ...", för att slutligen ställa honom inför den ultimata utmaningen att sälja allt, ge åt de fattiga och följa honom (Luk. 18:18 ff).

Jesu svar har flera poänger. Genom hänvisningen till lagen blottställer han vår egen oförmåga, så som det också var för den rike ynglingen, som kunde buden och hade hållit dem allt sedan han var ung. Samtidigt pekar Jesus utöver lagen vidare mot evangeliet. Jesu uppmaning, som ynglingen inte förmår följa, fullbordar Jesus själv. Han avstår från allt, Han överlämnar sig till Faderns vilja, Han offrar sin kropp och sitt blod för att dela ut till oss fattiga, som ingenting äger av vare sig rättfärdighet eller evigt liv.

HOPPET OCH NUET

Men det finns även en poäng i att Jesus båda gångerna besvarar frågan om evigheten med en motfråga om hur vi lever i nuet och vilket vårt ansvarstagande i samhället är. Frågan om det eviga livet ställs i direkt relation till kärleken och ansvaret för varandra. Hoppet om evigheten får konsekvenser i nuet. Målmedvetenheten i att leva "med evigheten för ögonen" ger oss blick för vägen vi vandrar i detta livet. När hoppet går förlorat får det konsekvenser för ansvaret, solidariteten, förtroendekapitalet, det sociala samspelet i hem och familj.

Kanske är det inte sant att så länge det finns liv, finns det hopp. Motsatsen gäller: Så länge det finns hopp, finns det liv. Så länge det finns förväntan om ett Sedan, vågar jag i nuet glömma mig själv och behöver inte fånga den lycka, som riskerar att byggas på andras olycka.

CAMUS REVOLT MOT GUD

Få stora essäer har berört mig så starkt som Albert Camus *Människans revolt*. Camus var ateist och tillsammans med Sartre den store företrädaren för den existencialistiska filosofin i Frankrike på fyrtio- och femtioalet. I *Människans revolt* följer han genom historien människans uppror mot Gud. Ty, som han skriver, människan blir inte fri och självständig förrän Gud är död. Först då kan hon forma sitt liv som hon vill och, vilket är hans skrämmande slutsats, först då är allt tillåtet, först då finns ingen grund för någon moral, sanna värden eller tidlösa normer. Allt är då tillåtet, även om det så är att mörda någon. Camus ger kanske utan att inse det själv Paulus rätt i vad han skriver om gudlöshetens följder i Romarbrevet 1:18-32. Pauli tidlösa analys återknyter till de många varningarna i Gamla testamentet för följderna av att förneka Herren Gud eller bryta förbundet med Honom. Utan Gud upplöses moralen och saknas den grund som blir till liv och välsignelse för ett samhälle. I slutet av bo-

ken försöker Camus finna en alternativ grund för moralen och samhället men misslyckas. Kanske insåg han det själv; en kort tid senare omkom han i en singelolycka, vilken uppfattats som suicid.

ETT SAMHÄLLE UTAN HOPP

Utan Gud, utan evighet, utan försoning, utan hopp förloras även både nuet och framtiden i vårt samhälle. Frågan om evigheten är också frågan om nuet, om vårt varifrån och varthän, om kallelsen och meningen, om varför våra liv gavs oss, om vad vi, för att citera Wilhelm Moberg, gör av *Din stund på jorden*. Om vi likt folket i skeppet Aniara är på väg ut i intet eller på väg mot pärleporten är mer avgörande för själva samhällsbyggandet än man insett.

UTAN SJÄLVFÖRSTÅELSE

Om evigheten är nedlagd i människans hjärta, påverkar det hennes självförståelse. Det gör skillnad om samhället präglas av en reduktionistisk syn på människan eller av vissheten om att hon är skapad till Guds avbild. Är människan ingenting annat än ett djur, en transportör av gener eller bärare av bakteriekulturer får det konsekvenser för, hur vi värderar det mänskliga livet i dess början och slut. Erkänns hon däremot som ensam om att kunna undra om sig själv med både självmedvetande och insikt om orsak och verkan, får det goda följder. Än mer avgörande är, att hon i Gud känner igen sitt varifrån och varthän, och att det är i Honom, som hon lever och rör sig och är till. Djupt inom sig är hon märkt av längtan att återfinna sitt ursprung för att söka det Du, som skapar henne och inför vilken hon är ansvarig. Utan detta Du blir hon främmande för sig själv, rastlöst sökande efter sin identitet. "Vem är jag?" är idag en ständigt förbryllande fråga.

Till människans privilegier hör ansvaret, detta att vi har något för vilket vi kan ställas till svars inför någon. Endast människan i hela

skapelsen har rätten att bli dömd, att rannsakas och prövas för sina gärningar. Själva domen inför en världslig domstol såväl som inför Gud på den yttersta dagen bekräftar människans värdighet. Själva domen vittnar om vem människan är och vilken hennes kallelse är – Guds avbild kallad att leva efter Guds vilja.

Till hoppet hör därför även människans svar på frågan om henne själv. I relationen till Gud finner hon sin identitet och en kallelse djupare än individuella önskemål. Synden, som skiljer henne från Gud, medför en identitetsförlust och väcker osäkerhet om vem hon är. När människan förlorar Gud, förlorar hon sig själv. När hon sätter sig själv i Guds ställe, leder det inte till frihet utan till allt djupare perversionser, från vilka hon inte finner någon återvändo, eftersom hon varken känner sin synd eller försoningens nåd. Också det är en förlust av hoppet.

BEGÄRETS FÅNGENSKAP

Sekulära författare beskriver inte sällan detta träffande. Få kan som J. M. Coetzee avslöja begärets fångenskap. Om Markis de Sade var begärets profet, så är Coetzee dess bödel genom att visa, hur den i begäret fångna människan går under. Egentligen säger han ingenting annat än vad Paulus skriver i klartext om att vara slav under synden: "Synden skall alltså inte få härska över er dödliga kropp, så att ni lyder dess begär" (Rom. 6:12-23). Utan nåd, utan försoning finns inget hopp och utan hopp väcks ingen längtan till omvändelse.

VINST GENOM FÖRLUST?

Kristen tro tänker befriande annorlunda. Den känner hoppet som världen inte känner men längtar efter att återfinna. Kanske är det i Jesu ord i Matteus 16:23-25 som motsättningen blir tydligast. Vi har fått våra liv för att förlora dem och det är genom att förlora dem för Jesu skull, som vi vinner dem. Vi förverkligar oss själva genom att avstå från oss själva. Begärets

locktoner drar oss emellertid åt motsatt håll, de får oss att greppa om just det som vi måste släppa för att vinna livet. Hoppet om högre lycka, större njutning, vackrare liv, djupare självförverkligande driver oss till förtvivlan, därför att det lurar oss bort från det stora Hoppet. Furst Levins insikt i Tolstojs *Anna Karenina* är, att vi finner meningen, när vi slutar vara upptagna av den och bara lever i Gud. Svaret på frågan om vilka vi är, finner vi, när vi släpper självupptagenheten och självbespegligen för att i stället vända oss till Gud för att vila i honom. Vi frigörs från begärets impulser och den egoistiska njutningens krav, när vi alltså mer präglas av Kristi sinne. Pauli ord i Gal. 2:20 är svindlande: "Jag har blivit korsfäst med Kristus, men jag lever, fast inte längre jag själv, det är Kristus som lever i mig."

UPPSTÅNDELSENS BETYDELSE

I Första Korintherbrevet uppståndelsekapitel (kap. 15) är Paulus medveten om detta. Om Kristus inte har uppstått är vår förkunnelse tom, då är vår tro meningslös och då är vi kvar i våra synder. Om vårt hopp till Kristus bara gäller detta livet, då är vi de mest ömkansvärda bland människor. Men just därför att uppståndelsen medför, att detta förgängliga skall ikläs oförgänglighet, detta dödliga ikläs odödlighet och att det som sått i svaghet skall uppstå i härlighet, så förvandlas också detta livet.

Om Kristus inte har uppstått är vår förkunnelse tom, skriver Paulus. I sina brev likaväl som i de korta predikningarna i Apostlagärningarna visar Paulus vilka konsekvenser för förkunnelsen Kristi uppståndelse får. Ur denna händelse växer hela den kristna etiken fram, vårt förhållningssätt till varandra, våra inre referenspunkter av rätt och fel, vår bärande trygghet, glädje och frid. Modlösheten inför våra tillkortakommanden får lika lite som hopplösheten inför förgängligheten och döden äga oss. Att leva i Kristus, i Herren, är

Det gör skillnad för en seglats om det finns en väntande hamn eller inte.

radikalt annorlunda än att leva utan Kristus. Vardagens yttre omständigheter av att vara rik eller fattig, hungrig eller mätt, frisk eller sjuk underordnas kraften i att leva i Kristus, ty "allt förmår jag genom honom som ger mig kraft" (Fil. 4:13).

Om Kristus inte har uppstått är vi också kvar i våra synder, då finns ingen försoning, ingen skuldbefrielse. Då drivs vi att förneka skulden, vilket riskerar att driva oss till att även förneka lagen och rätten, de grundläggande värden som varje samhälle måste bygga på. Då är vi i sanning utan hopp.

Men nu har Kristus uppstått. Hans uppståndelse är historiens vändpunkt, det nav kring vilket själva hoppet inför evigheten rör sig och kastar en reflex in i nuet. Ty hoppet är stort, oändligt stort. Utan evighetshopp krymper nuet och vardagen, utan evighetshopp devalveras människan till en art bland andra däggdjur, utan evighetshopp saknar hon kallelse och livsriktning, utan evighetshopp finns det till sist inte någon riktig mening med livet. Visst kan vi fångas av olika intressen, golf och resor och vinklubbar och dragracing och heminredning och örtodling och kräftfiske, men sådant blir mest öar av mer eller mindre meningsfull selsättning på meningslöshetens hav.

EN VÄNTANDE HAMN?

Det gör skillnad för en seglats om det finns en väntande hamn eller inte. Att uthärda stormar, perioder av dimma, tider av stiltje då båten

driver med strömmarna är något annat, om det finns en hamn att återvända till än om man endast förhalar ögonblicket, då skutan obönhörligt sjunker i djupet. Och det gör skillnad för en besättnings vilja att kämpa i ovädren på ett fartyg, vars undergång är ofrånkomlig, eller på ett skepp på väg mot hemmahamnen.

Berth Löndahl

Kyrkoherde, Bunkeflo, Malmö

P S – Artikeln utgör en bearbetning av ett föredrag som jag hållit ett tiotal gånger under de senaste två åren. Därför ser det ut som en tanke, att ett par veckor efter det att jag först sänt den till *Begrunda*, så läser jag en intervju i *Kyrkans Tidning* (KT 41/08) med professorn i socialantropologi Thomas Hylland Eriksen. Denne har nyligen publicerat boken *Jakten på lycka i överflödssambället* och säger i intervjun: "I alla paradiser finns en orm. Och i vårt samhälle består denna av avsaknaden av hopp ... Religionen har varit viktig i historien genom att den har gett oss ett hopp och lärt oss att försonas med döden. Idag finns en stor pessimism, särskilt bland ungdomar ..."